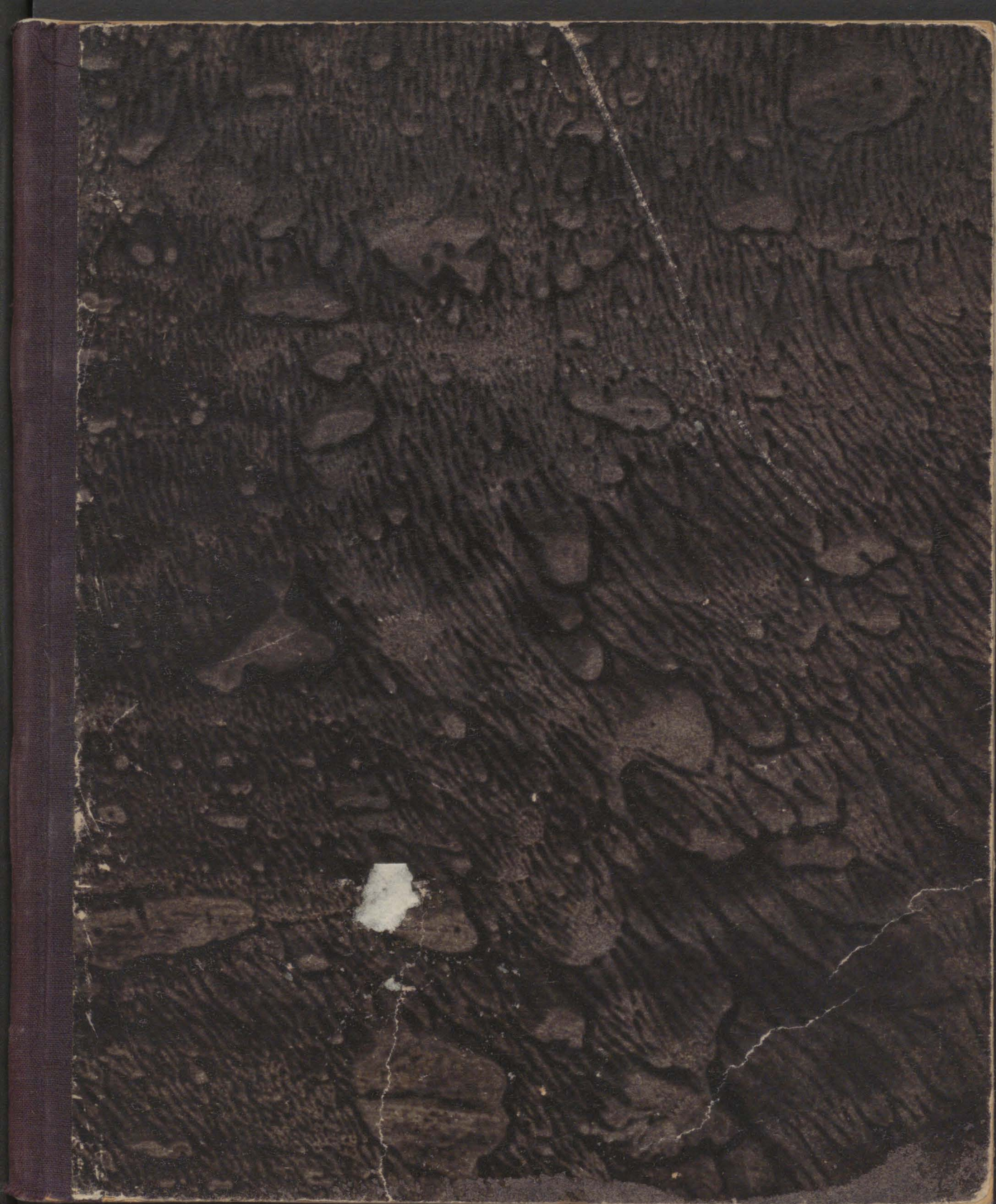

Auhinnatöö
370263

1. det. 1922 a. esimene
auhinna kirjalisest tun-
nusloost.

Autor: End. theol. teol. Grunberg

Tartu ülikooli Seltsi Jätku

Kuidas hindasid
eestlased ja lütlased
ristiusku

, Lätti Hindreku kroonika' järel.

Kirjutatud „Tarapita.“

AA

2604

Tartus 1922.

D/371137

" Peasis sõda põlemaie,
" Nässamaie müllamaie
" Raudariides rüütlitega,
" Keda laevad kaugelst kaanduid,
" Vetelained viletsuaks
" Meie maale mängitavud."
Klvpj. xx. 286-291.

I.

Misjonäris eestlaste ja liivlaste ristiusku kehtmisel ja vüümaste seiskukoht.

Kirjandus:

"Chronicon livonicum vetus."

Fölked: a) saaxakased: H. A. Hansen -
"Koguteoses", "Scriptores rerum livoni-
earum" II j. 1863.

Ed. Pabst: "Heinrichs von Lettland
Livländische Chronik" 1867.

b.) eestikeelne: J. Jung: "Lati Hendriku
Liivimaa kroonika ehk Aja raamat" 1881.

H. Gräner: "Missionsmethode u. Erfolg
bei der Christianisierung Livlands"
(Mitteil. u. Nachrichten - April u. Mai 1913).

Peale nimetatud kirjanduse kar-
vitasin veel prof. O. Silla "Kodu-
mae kirikulo" loenguid pro
1921 II ja 1922 I.

Läinud aegade sündmuste hindamisel ja otsustamisel ei või meie mitte ühekülgsed olla, vaid peame vaatluse alla võtma kõiki asjaolusid, mis teatava sündmuse juures mõji avaldasid.

Kui tahame vastust saada küsimuse peale, kuidas eestlased ja lüüvlased ristiusku hindasid, siis peame tingimata arvesse võtma ka seda missjonitöö viisi, kuidas ristiusku kuulutajad usku meie kodumaal laiali laotasid.

Vaatleme praeguse aja missjonitööd paganate juures ja võrdleme seda ristiusku meie kodumaa-le toomisega, siis leiame küll suure vake. Praeguse aja missjonari üheks tähtsamaks ülesandeks on selle pärisraha keele ära õppimine, kuhu ta tahab missjonitööd

tegema minna, et siis rahvale arusaadaval keelel selgitada seda uut õpetust ja neid tõdesid, mis ristiusku peetakse. Samuti katsub praeguse aja missjonar kogu oma eluga ja ülespidamisega paganate keskel nende südamele ligi pääseda ja nende täit usaldust enesele võita. Ta ei ole mitte ainult sõna kuulutaja kitsas mõttes, vaid ta katsub paganate üheks paremaks kaaslasena olla, aitab neid igal elupunktumisel nõu ja jõuga. Olles hinge arstiks, katsub praeguse aja missjonar paganale ka ihu arstis olla. Ühe sõnaga — praeguse aja missjonar katsub ära kasutada kõiki armastustöö abi nõusid, teades et selle läbi kõigi kindlameelsete seadab usaldust võita esiteks oma

isiku vastu, mille läbi tal siiski kergem on ristiusku vastu võetavaks teha pörganute juures. Praeguse aja misjoni meetodi võime niimetada „usulisteks misjonitööks“)

Ka munn Meinhard ja ta kaaslane, tsistertslane Teodorik, kes Saksamaalt meie kodumaaale tulid ristiusku kuulutama, tarvitasi alguses usulist misjonivõist.

Meil ei ole teateid, et Meinhard oleks rahvakeelt ära õppinud, küll aga teame, et ta tuli siia „aimult Kristuse ja kuulutamise pärast“ (I, 2)**). Ometi näeme meie mõlemaid mehi nende töö ajal hõäga ristiusku seeneet pörganute sekka külvamas. Mitmel viisil katsuvad nad rahva usal-

9 Prof. O. Silla definitsioon.

***) Ladina numbrid klambrites faheadavad kokku kroonika.

dust enese poole võita, teades et selle läbi misjonitööl hõä eolu võib olla.

Nii jutustab kroonika kirjütaja (I, 5):
 * Talvel (1185) laastasid leedulased Liivimaa ja viisid paljuid vanggi. Nende vaha eest vihes Tüskula elanikega põgeneedes, sattus preester Meinhard metsades vaenlastega taplusse. Kui leedulased ära läksid, süüdistas Meinhard liivlaste rumalust, et need siia maani kindlustasi ei olnud ehitanud, ega ka tahtnud ehitada. Ta lubas neile kindlusi ehitada, kui need otsustavad jumalateks saada ja jääda. Liivlased lubasid seda ja kindlustasid vanleegi, et need ristiusku vastu võtavad.*

Meinhard seletab muidegi liivlastele, et on võimalik mi-

suguseid kindlusi ehtada, mis
vaenlased ei suuda ära võtta.

Maarahvas võib aga neudes varji
leida pealetuugimuste ajal. Sel-
lel viisil võidakse kinnhard aga
ke liivlaste usaldust ja meelitab
neid ristimise vastu võtma, sest
liivlastel on juba rasulik saada
kindlustusi, kust võimalik jät-
gesti vaenlasele vastu hakata.

Ka kinnhardi abilise, muuk
Teodorik, tegutses alguses rahuli-
kul viisil liivlaste keskel, tarvi-
des usulist misjonitööd. Kõige
leiamine teda liivlaste keskel põl-
duhainias (I, 10). Arvatavasti
andis ta oma naabritele vihete-
teisel juhtumisel nõu ja abi, sest
proovida kirjutaja jutustab, et
tema poolt ka arstiabi tulla-
otstima. Nii, palus ühe Foreida
liivlane, kes haavatud oli, suu-
st

tervens teha ja lubas siis, kui
ta paraneb, ermast ristida lasta.
Muuk hõõrus rohtu sis konna,
ilma et ta neude jäenda ja mõju
oleks teadnud, kuid Issanda ni-
me appi hüüdes, päästis ta tema
ilu ja hinge teda ristides. (Iio)

Kõige võime küll oletada, et muuk
rohtude mõju tundis, sest muu-
du ei oleks ta neid mitte tarvi-
tanud. Vihtlasi näeme aga siis,
et muuk ka omad arstitead-
lised teadmised abiks võtab, et
abi palujat aidata, teda sellega
oma poolt võites.

Ka praegu tarvitavad misjona-
rid oma kuulutanuse juures
kasuga arstiteadust, sellega paga-
noid aidates ja neude usaldust
võites. Samuti kasutas ka Teo-
dorik oma teadmisi, kui viht
usulise misjonitöö abi nõu.

Arvatase, et abi paljõ oluud
liivlaste vanem Kumpo, kellest tea-
me, et ta truuks ristiusulisse
jõi kuni surmani.

Uusline misjonivius kaudis vil-
ja liivlaste juures. Kuigi krooni-
ka kirjutaja algul aruult rääkisid
nimetat, kes ristitud said, võime
me siiski arvata, et pärast poole
rohkem ristitud liivlaste kes-
kel oli. Sest kui Teodorix pööras-
telt abi otsis liivlaste misjonitöö-
s, ja „kui püha isa ristitud arvu
müdis, arvas ta, et neid ei tule
mõtte maha jätta.“ (I, 12) Ristitud
on meil siin juba suurema ar-
vu ristitudatega tegevnud.

Kuid suuri tagajärgi ei saavu-
tanud Meinhard oma usulise
misjonivisiga mitte. Sest liivla-
sed umustavad kergesti oma luba-
mise ja ei taha usku vastu võtta,

vaid tahavad koguni preestrit
lahke saada. (I, 9). Seda ära teades,
tahab Meinhard Bjamaa kaudu
Sassamaale tagasi minna.

Meinhard oli 1186 a. Liivimaa
piiskopiks nimetatud (I, 8) ja meie
võime arvata, et ta Sassamaa-
le tahtis minna sõjaväge koga-
ma ja liivlaste keskel sumu rist-
itud misjonitööd alata. Seda
kartsid liivlased, „sest nad ei-
mõisid, et ristiusuliste sõjavägi
võib nende peale tulla. Sellepär-
ast katsusid nad kavalusega,
ja pidaratega ja iga viisi nimeta-
tud piiskoppi tagasi hoida.“ (I, 11)
Ei ole ju põhjust arvata, et armas-
tus piiskopi vastu ja ligupidamine
ristiusust oleks sundinud liiv-
lasi nii koimetama. Sest kui
piiskop nende nõu peale tagasi
pöörab, siis tulevad liivlased

teda (Iⁱⁱ). Liivlastele oli tähtis
piiskopi nõu-sõjaväge maale tuua
murga ajada.

Kui gi Meinhard maalt välja
ei pääse, õnnestab see tema abi-
lisel Teodorikul, kes kavalusega
ule Liivimaa piiri jõuab. (I, 12)
Kui Teodorik paavstiga maa sei-
sukorra üle aruannab, otsustab
paavst Coelestin III., et need liivlased
„peab sundima usku pidama,
mis nad vabal tahtmisel vastu
võtnud.“ (I, 12) Siin annab paavst
oma põhimõtteliku nõusoleku sum-
miviisilise misjonitöö kohta Liivi-
maal.

Tegelikult ei tarvitanud Mein-
hard aga mitte summimisjoni.
Tema mälestus võis liivlaste kes-
kel püsima jääda, kui vaevalt
kuulatajaid munvast. Vist pidi
see Meinhardi teenus olema, et

liivlased tema surmarooseli juu-
res seletavad, et nad oma le jälle
piiskoppi soovivad, seel juures
piiskoppi koguni idas nineta-
des (Iⁱⁱⁱ) sellega kui peutavad nad alla,
et nad lugupidada oskavad, kui
meudega hääs ja sõbralikus vah-
põrras tahetakse elada.

Meinhardi surmaga (1196) lõpe-
vad usulise misjonitöö katsed meie
romumaal, - selle aseltele astub
sunniviisilise misjonitöö.

Sunnimisjoni tarvitati keskajal
kui nõitaseks kerdab Karl Suur
saksid sunniviisil risti usku.

„Elmalikus muutunud kogu
arvas omi võimupäine laiendada.
Elmalik ja vaimulik võim ulata-
sid teineteisele lepingus räs, vas-
tastikku teineteist toetades, sest
et mõlemate sihtide saavu-
tamine mõlemale kasu oli.“

Kirik santsioneeris võimsate ära-
võitjate ka mitte puht usulise mis-
joni abinõusid; tema leppis ilma
scesmise ettevalmistusest massi-
de välise vastuvõtmisega ja
säädis kiriklised prügid paga-
na usu kommete asemele." (H. Grü-
ner - Mitteil. u. Nachr. 1913 lmk. 210)

Mitte ei minda ainult ristiusku
kuulutama paganaile, vaid ühes
sellega heidetakse paganate maa
enesti alla. Niisama misjõ-
nitöö poliitilise värgi ja maa
allahetamine saab sagedasti täht-
samaks inlesanders. Alles siis järg-
neb allahetatud maa konna ris-
tiusku pööramine. Inimdugi ei
või missegu sumivõitluse mis-
joni töö juures põhjalikumalt
ristiusu õpetamisest juttu teha, ei
vaid välisel riigil ristiusu raa-
kamendi tähtsusega arvestada

paganaad ristiusku pööratud ole-
vat ja ristiusu neile külge ristitud.
Misjonitöödiga ühise juures sumi-
mison ei tunne.

Meinhardi järeltulijaks saab
Loccumis kloostriülema Bertold,
kes 1197 aastal Lääne-äärsele tuleb. (II₁)
Ka tema linneb alguses ilma sõja-
rõõtu ja lubab oma eelkäija
jälgedes sammuda. Kohale jõu-
des kutsub ta konna paganad ja
ristitud ja kutsub neid sööstui-
se, joostmise ja kingitustega ene-
se poole võita (II₂). Alguses võit-
sid lüüklased tema sõbralikult
vastu. Kui ta aga "Holmris sur-
muda pühikes, vaidlused lüüklased
omavahel, kas teda ühes kirikuga
ära põletada, surmuse lüüa, või
Vöinajões ära uputada. Nad heit-
sid kelle ette: „vaesus olewat teda
sundinud siia tulema." (II₂)

1. rist pidi Bertold küll ra omam-
danne hirmu illesnõi damed olema,
sest muudu ei oaks liivlased to-
mole viisugust etteheidet teinud.
Jung arwab, et surmude matu-
ne liivlastele ei meeldinud ja peas-
ter matmise eest vist tase nõud-
nud, mida talle siis liivlased
muidugi etteheidavad. Siia uua-
ni olt nad onud surmud ära
põletanud. (Märkus II₂ jumes - noo-
nira tõlkes.)

Nisuguse vahetorra jumes ei või
misjonitööl muidugi esu olla.

Ära nähes, et hõäga liivlasi ei
sunda ristiusku pöörata, sõidab
Bertold Saasamaale tagasi. Ta ka-
tab paavstile Liivimaa kiriku
sluukorra üle (II₃). Saades paav-
stilt patude andesandmise korja,
rogub ta Saasamaal sõjaväge
ja tuleb a. 1198 sellega Liivimale (II₄)

Jõudes Holmi saareni, laseb ta
klarixelt süsida, kas need tahavad
ristiusku vastu võtta. Need aga
vastavad, et nad seda mitte ei soo-
vi. Bertold ei sunda Holmi kind-
lustust ära võtta, läheb tagasi ja
peab nõu, mis peale hakata (II₄).

Liivlased imestavad, ega sunda aru-
sada, miks uus piiskop sõjavä-
ga tuli. Neile on võõrastar, et
ühes ristiusku toomisega ta nen-
de maad tahetaks alla kerta. Sel-
lepärast annavad nad Bertoldile
nõu sõjaväge kodu saata ja ra-
huga oma piiskopkonda tagasi min-
na. „Naid, kes usu vastu võtnud,
võid sa sundida seda pidama. Tei-
si aga meelita seda vastuvõtma
sõnudega, mitte löökidega.“ (II₅)

Et korda ei lähe tekkinud sei-
sukorda rahulisel tül lahenda-
da (II₅), tõuseb lahing, kus Bertold

langet (II 6). Oma juho kaotuse
üle vihased, hävitavad sakslased
suurel määral liivlaste viga
välju (II 7). Suurema laastamise
ära hoidmises, teevad liivlased
rahu ja lasevad ennast ristida -
esimesel päeval Holmis 50, pä-
rast üheskülas 100 inimest. Üht-
lasi võtavad nad ka preestrid omas-
te juurte ja moosarad maha (II 7).
Sellega algas tegelikult sunnivii-
seline misjonitöö liivlaste keskel.

Kuna Meinhard liivlasi raku-
lised teel õpetades tahab ristiusu-
le võita, Bertold aga juhuslike sõja-
väljaga oma õnne katsub, siis
esineb Liivimaa kolmas piiskop
Albert täieliku sõjamehena, kes
plaanilikult sõda pidama hak-
kab kohaliste elanikega. Naa
aravõitmine saab üheks täht-
samaks ülesandeks.

Arusaades, et juhuslike sõjaväega,
mis koosseisid, gasugustest õnnekat-
teist ja juhtumiste sõjast ja kes rari-
ti jälle saksa maale tagasi pööra-
sid, maad nii kergesti ära võita
ei saa, asutab Albert abiline Teo-
dori 1202 a. möögavendade ordo,
mille liikmed alati maal viibis-
id ja seoda oma alla heidaksid (II 6).
Algas võitlus, mis tõi sõda ja vile-
sust meie maale, võitlus, milles ma-
rohvad oma senise iseseisvuse kaot-
tas ja teiste valitsuse alla sattus.

Liivlased ei suuda sakslastele kaa-
vastu pauna. Püüdis ühendus
maavendade vahel, mille tõttu ära-
võitmine sakslastele serge oli.
1206 saadavad liivlased soadinuid
Riiga palvega, et neid ristitaks, sest
sunnult ristimise kaudu oli rõi-
malik rahu soovutada. Ühtla-
si lubavad liivlased ka maha

manu. Nii said liivalased ristitud ja sakslaste maksulistens kintid.

Kui liivalased veel mõnikord vastuhakata katsuvad, nii näi tusens 1212, ja sakslasi maalt väga tahavad ajada, ei ole neil vastuhakkamisel suuremaid tagajärgi (XIV³).

Mei teame liivlastest, et nad Polozki vürstile manu manid (I³). Kui suur see manu oli, ei ole teada. Küll aga tuleb varsti kahtlusele, et ristiusu manud liiga rasked panna on. Nii seletavad liivalased Polozki vürstile, kumalt abi paludes, et „piiskop ühes seakatkoimaga meie raskuseks on ja meil ike väljakuunatamata.“ (X¹). Ka paluvad liivalased 1211, et meie „ristiusu kohustusi kerejitataks, iseäranis kümnesse manu. Täiel juures lubavad nad igavest trundust.“ (XV⁵).

Palju raskemaks läheb Albertil misjonitöö eestlaste juures. Eestlased on juba algusest peale väga vaenulikkad ristiusu kuulutajate vastu. Kui preester Alobrand 1209a. Otepäässe läheb eestlastega rahu uuendamisele läbirääkimise pidama ja meie ristiusust tahab rääkima hakata, tormavad eestlased sõjariistadega tema kallale, teda ära tappa tahtes. Siinult vanemuete vahelastumisel pääseb Alobrand eluga. (XIV⁵). Eestlastele oli oma naabrite saatuses selgeks saanud, mis ristiusu vastu võtnuile kaasa lõi: vabaduse riisumise ja maksustamine. Sellest on ka arusaadav vaenulikkus mainitud preestri vastu: ei taheta ära kuulata seletusi ristiusu kohta, et siis selle väärtuste üle otsustada, veid

ollakse à priori ristiusu, kui or-
jastamurde kaaskäina nähtuse
vasta..

Nii sugusest seisukohast väljamine-
nes, on arusaadavad ka eestlaste
metsikused, mis nad toime pa-
nid ümbera lähingus vangilange-
nuid saklaste kallal: „mõned küp-
retasid nad elusalt ära, teistel kõi-
kusid nad riided seljast ja lõi ka-
sid oma mõõkadega nende risti-
märgid selga.” (XIVg). Pärast seelavaa-
davad nad raadikuid mõõda maad,
kes, pilkavad ristiinimesi. Nad
töötavad ühinoda, et noaga üksi-
da ja üks hing olla kristlaste nime
vasta.” (XIVg).

Oma vahvare peale vaataudeta,
ei suuda ka eestlased kerra vas-
ta seirata saklastele. Nii langes
Viljandi maalinn lühia. saklas-
te kätte (XVI).

Enne linna piiramist teevad saks-
lased eestlastele ettepaneku: „kui
teitahate loobuda oma valejuma-
la kultasest ja ühes meiega ain-
sat jumalat uskuda, siis anna-
me teile teie vangid elusalt taga-
si” ja ühineme teiega rahus reu-
nalikus armastuses. (XVI.) Piira-
tud ei taha aga ainsast jumalast
ega ristiusulistest midagi teada,
vaid pilkavad ülevalt kindlas-
valli piirajad. Saklastel on ras-
ke kindlust ära võtta. Et aga lin-
nas palgi surnuid ja haavatuid
on, ja vesi lõpeb, peavad linnas
olejad järele andma.

Selle järele kutsusid sakslased
eestlaste vanemad oma juure,
seletasid nende ristiusu kohuseid,
töötasid nende rahu ja venna-
likku armastust. Eestlased on
selle üle rõõmud ja lubavad

ennast ristida lastu. Nad annel-
vad pantvangi, sellega rahu kindlusta-
dades ja võtavad preestrid linna,
"kes kõik majad ja kindluse, mehed
ning naised ja terve rahva pühit-
setud neega üle piserdasid." Kõikla-
si õpetasid preestrid ra rahvast, nii-
viisi neid ristimisele ettevalmistä-
des. Ristimise talitus linatarse suu-
re verevalamise tõttu edasi. (XV i).

Selge on, et võjandlased häda suu-
mil järele andsid ja rahu saavu-
tamises kõigi tingimistega nõus
olid. Et aga niisugusele verevõuna-
le järgneval ristimise õpetamisel
ningisugust mõju ega tagajärge ei või
olla, on ka arusaadav. Uus usk,
mis tule ja mõõgaga peale summiti,
ei võinud omegi eestlastes süga-
vamaid tundeid äratada, ega
leida vastu kõla äravõidetis lüüges.
Ei näeme ka. Aastal 1212 saade-

takse preester Salomon Sakalasse
usku kuulutama ja ristimise sak-
ramenti toimetama. Kui aga
sakalased ja ugalased kuulsid,
et Venelägi maale oli tulnud,
kogusid nad sõjaväe kokku. Seda
kuuldos lakub preester Salomon
ühles oma kaaslastega Viigandist
ja Lahab liivlaste juurde tozasi
minna. Eestlaste vanem Leubit
aj'as neid aga oma meestega taga,
tabas neid öösel ja tappis nad kõik
ära. (XV g).

Oli ju mõõdukas esinev hädaohk,
sellepärast unustati oma lubadu-
sed ja katsuti võõrastele sissetun-
gijatele iga juuri vastu panna.

1212 tehanne rahu kolme aasta peale. (XVI i).
Pärast rahua lõppu jätkub maa
allakeitmine uue hooga. 1215 lan-
geb Isola. Piiratud eestlastel
pakkuvad raha, et piirajad lah-

kunni, need aga nõu arvad risti miist
ja lubavad ainult sel tingimusel
rahu. „See aga oli eestlastele mo-
tik ja nad kartsid ennast nende
kätte anda.“ (XVIII, 7.) Siiski on eest-
lased sunnitud järele andma.
Lembid ja kõik lossis alejad said
ristitud ja lubasid vabavennata
ristiusku pida.

Jumal aastal (1215) on miiskü-
sajakuude Ugandisse. Lati pääliku
Talibaldi pojad organiseerivad neid
riiustamisi, et tasuda oma vasa-
ma eest (XIX, 3). Palju ugalasi saab
neis sõjakäikudes surmaku.

Ara nähes, et nad „sakslaste ja lat-
laste riika eest“ kusagile ei pääse, saa-
davad need, kes veel ellu jäänud,
saadikuid Riiga rahku paluma. Uht-
lasi paluvad nad ka ennast ristida,
et „selle läbi saavutaksid tõsi rai-
hu ja alalist vennalikku armastust

sakslaste ja latlastega.“ (XIX, 4). Sak-
slased on selle üle rõõmsad, kiitke-
vad neile rahu ja lubavad saata preest-
rid Ugandisse ristima.

Kui sakslased seda kuulsid, mis
ugalastega oli jhtunud, said nad
tõsisel kartusel oma eneste saatase
üle. Nad saidarvad saadikuid
sakslaste juurde palvega, et neile
preestrid saadetakse, kes neid ristit-
sid, et ka nemad võiksid ristiusku-
le sõpradeks saada. Sakslasi ja
ugalasi ristima saadetakse preester
Peeter Kakevalde – soomlane – ja niio-
garendade preester Otto. Nicol risti-
sid Sakalas kuni Paala jõeni ja Ugan-
dis kuni Inua jõeni. (XIX, 5).

Pärast sakslaste ja ugalaste risti-
miist toimetakse samavõrd
sunnivõimist loontagamas 1215
(XIX, 8) ja järvavõimal 1217. (XX, 6.)

Paala lahingu järel 1217 a. tuleb

sakslaste juurde Lembitu vend Uuipä ühes teistega jäi und eestlastega ja palub endise rohu mündamist. (XXI 5).

Ära nähes, et tõunaestlased allaheidetud ja et vastapanemine ajata tulevad 1218. Hani ja ^{Coz go^x} vanemad ühes ridalaste vanematega sakslaste juurde rahu palume. Rahu tehakse ka siin harilikke tingimustega - ristimuse lubamisega. (XXI 5).

Keerulisemaks läheb eestlaste seisukord ja rassemaks muutub nendelarusaamine ristimisest, kui sakslaste kõrvale veel daaulased ja rootslased remuvad eestlasi ristima. Kuna siamaani ühesse tungijaga tegemist oli ja võidelda tuli, pannakse maa-

* Kindlasti ei ole teada, kus see maa kohtas. Arvatakse Hani ja Kotelviku vahel.

elanik nüüd mitme vaenlase vahele, kes üksteist võidu ristimise saamamenti pakuvad, et selle läbi mood oma alla saada. Vaene maa elanik ei oska kellegi poole hoida, ega kellegile vastu hakata, sest hoiad sa ühe poole, siis karistab sind teine, võtad sa aga teise käest ristimise vastu, siis murtleb sind esimene.

Küsimuses kas kes seisukorras on põlva eestlased, sest daaulased olid 1219 Lindanisa kindluse oma alla võtnud (XXIII, 2) ja ristisid ümberkoondseid eestlasi.

Kui nüüd Riia preestrid Peeter Kakevalde ja Lati Hindrek Vaiigas ristivad, laevad ka 14 viinlaste siia ühes oma ^{vanema} Tabeliniga emast nende poolt ristida. Pärast poosisid daaulased Tabelini üles, sest et teirilaste ristimise oli vastu võtnud. Teistes maa kohtades elavad

virulased ei jülge daanlaste õhvar-
duste tõttu Riia preestrid vastu
võtta, nad kutsuvad omad naab-
rid daanlased ja saavad neule
poolt ristitud. (XXIV₁)

Daanlased raldasid Vinumaa,
kui oma naabruses oleval maal
enesele ja saatsid oma preestrid
sinna. „Need ristisid mõned külad,
teistesse saatsid aga inimesi, sest et
nad ise sinna minna ei või mud-
jõuda ja lasksid mõnikesed küla-
desse suured puuristid ülesseada. Sa-
muuti saatsid nad talupoegadele täbi
pühitsetud vett ja käskisid naissi
ja lapsi sellega piserdada.“ Nii viisi pühid-
sid nad Riia preestritele ette jõuda. (XXIV₂)

Ka Järvamaal tulistuvad Riia
preestrid daanlaste preestritega
ristimise õiguse pärast. (XXIV₂)

Kõige raskemas muudatust laste
serukord siis, kui neile, algus et nad

juba ristitud, teised ristitud oma
sõjaväega, uuesti kallale tungivad
ja need oma korda ristivad.

Kui daanlased Revel maakonna ja-
ka ristitud olid, saatsid nad oma
preestrid harjilaste juurde. Iad
need ristitud, ässitasid nad neid
oma sõjaväega järvalaste vastu mi-
nema, et viimased sundida end
riialaste valituse alt laski ütlema
ja nende, s.o. daanlaste, valitust
ja ristimust vastu võtma. Harji-
lased käivad ka 1250a. suvel ühek-
sa korda järvalasi riisumas, kuni
viimaks suurem osa järvalasi daan-
laste valituse ja ristimise enesele
valivad. Samuti võtsid ka viru-
lased, kes algul riialaste poolt olid
alla heidetud, daanlaste kartuses
neude „ sõna (verbum) ja valituse “
vastu (XXIV₂)

Niiviisi toimepooldud võiduris-

timise juures ei saa paganate
õpetamisest jätugi olla. Mitte risti-
usu kuulutamine ei ole siin risti-
julte eesmärgiks, vaid nasa oma
käte ahvitsemine. Püütakse rõi-
malikult ruttu väline ristiuse tali-
tus korda saata, et selle läbi saavu-
tada eesõigust maakoha omandami-
seks. Eestlastele meeldab aga sama-
ne toimetas nasa usu arusaami-
steks. Nüüd lubasid neile risti-
timisega iga kord tõsist rahu, nõu-
dates iga kord Kristus, kes suurima
rohutooja peale, tõotatud rahuae-
mel on aga maal saagedased sõjad
ja riisumised. Ristiusku kuulata-
jad preestrid, kes rahvale eeskujuks
pidid olema, tuli teevad roguvi oma
vahel. Nüüvisuvad daanlased juus-
ter Teodorike, kes Järoa ja Viinmaa-
le oma ristitute juurde oli elama
asunud, paljaks, — võtavad temalt

hobused ja varanduse ja saadavad
ta nüüvisi paljalt Viinmaale tagasi.
(XXIV, 6^e).

Eestlaste arvates pidid kõik nasa
usu toojad üht usku kuulutama,
kuid nüüd pandus igaüks oma
ristimust. Muidugi ei võinud sel
viisil ristitud eestlased meest
usust mingisugust ühtlast ette-
jätust saada.

Huvitav on juhtumise preest-
ritel Hindrekul ja Teodorikil
Reinvere külas (Viinmaal).

Preestrid saatsid rohkesti risti-
miste nokku kutsuma. Sät ütles
korraga üks tolli paeg, kes oli rahi-
va vanem: „Meie oleme juba kõik
ristitud.“ — Kelle ristimisega teie
slete ristitud?“ küsivad preestrid.
Need vastavad: „Kui meie Jäg-
semaa külas olime, siis toimetas
daanlaste preester peal oma

ristinlastest. Ja ristis ka mõned mehed meie seast ja andis meile pühast vett. Tulin tagasi oma külladesse ja pidendamine igaüks alla vega oma peret, naine ja lapsi. Mis peame meie siis nüüd tegema? Et meie juba kord ristitud oleme, siis ei võta meie teid mitte vastu. " (XXIV, 5).

Tõitsa õigustatud on vanema küsimus: "Mis peame meie nüüd tegema?" Kui gi aastate jooksul kokkupuutunises ristiusu rühmitajatega aru aruhoos ühte ehk teist ristiusust harras mõrkama ja arusaama, siis hävitati misuguse koguviisiga igasugune arusaamine muut. —

Rahva ristimine kestas aga edasi: 1220 ristitakse hulk eestlasi Maakas, Väigus ja Soontagauas (XXIV, 3). Aastal 1222 kätuvad eestlased

ved kord sakslaste ikest vabaneda ja ühes sellega ka ristiusust ennast lahti ütelda. (XXVI, 5-9). Sel puhul seletavad sakslaste suadikud Riias: Nad soovivad kõõmlega rahu, "kuid üalgi ei taha nad ristiusu meest tagasi võtta, kuivõel aasta vanune ja küüma kõõgune poisine maal on järele jäänud." (XXVI, 9).

Siuidugi mõistetakse rahu ainult selles, et sakslased maalt täiesti lahkuvad. Võimata on ju eestlastel eraldada sakslaste poliitilisi sihte ühelt poolt ja ristiusu muudatust teiselt poolt.

Ajatakse jäädaga eestlaste vastu hakkamine: 1223 lauge Vigandi meest (XXVII, 2) ja 1224 rõioletakse Tartu (XXVIII, 6), ka saarlased heidetakse alla 1224 ja ristitakse (XXX, 1). Sellega on kõik eestlased ja liivlased välispidi ristiusu heidetud.

II.

Eestlaste ja liivlaste vaade ristiusu peale.

Kirjandus:

Punkt I all nimetatud kirjandusele viitavaks: M. F. Eisen: „Esi-reenimate ohverdused.“ 1920.

Eelpool kirjeldatud eestlaste ja liivlaste ristiusku kehtunud riist võime järeltada ka nende vaate me mu peale.

Ristiusu missioonitöö juures on kõige pealt tarvilik, et usku vastu võtjad selge Kristuse aratundmisele jõuaksid. Missionarid peavad oma õpetamisega ja eeskujuga neid miikangele suutma viia, et ristiusu näitaks õpitakse tundma ja hindama. Ristiusu peab nii seelatajale, kui ka muulegi ühendamise-

jans saama. Selgest ristiusu aratundmusest ja hindamisest peab järgnema iga üheksa vaba tahtvuse seda usku vastu võtta ja pida-da. Massilise sunni missiooni juures, nagu see meie kodumaal sündis, jäid need missioonitöö algvõuded tähelepanemata. Kui ka Meierhard püüdis rahulsel teel missioonitööd teha, on Bertoldi ja Alberti missioonitöö täiesti teist laadi. „Kui näeme meie piiskop Bertoldi uhkel sõjaraatseil ~~valitse~~ põgenejad liivlasi tagaajamas ja nende keskel surma leidmas.

Albert seisab sagedasti ühes ordo-meistriga lähimavaljel, selle järele kui ta on ristisõdijaid oli „ristiga õnnistatud“ s.o. pühastõtta paganaid vastu pühitsevad ja neid paavsti andersanduse kulla põhjal vaimustatud

oma verd valama piika ettevõtte
hääks ja piika neitsi auku, oma
eneste pattude lepitamiseks ja isa-
vete elu saavutamiseks.

Nagu kõrgemaist, nii leiame meie
ka alumaid vaimulikke tapluse
nõudel." (H. Grüner - Mitteil. u. Nachr.
LXX. 226, 227.)

Kas on võimalik nii suure ees-
mujuga istutada paganate riida-
messe uutist taimet, võita nende
usaldust? Va ja misjonari isiklik
mõju tema töös suurima tähtsusega.
Maa rahvas ei suuda mitte vahet
teha misjonari ja sisse tungiva sõja-
mehel vahel, sest mõlemad pais-
kavad temale rühme aja eest väljas
olevat.

Kärgitav ja ka ristiusu õpe-
musest ja ristiusu algtoode teit-
rustamisest, kuid varvalt võis
õpetamisel, mis ette võeti pärast

kindlusest laugenmist, suuri põleta-
misi ja tapmisi, nagu sellist el-
pool kumlsime, soovitavaid tagas-
zi alla. Kuid jü võisid meeled äre-
vuses sündimustikust, oli jü sõda
toovastavalt mõjunud tennete pea-
le, nii et ristiusu õpetus kiirde-
gi soodsat pinda ei võinud leida
võidetute südames. Kui mõõ-
da pääsemata surud, siis maa
alla hertuisele kaasa käib, võe-
taks ristiusu vastu. Shitt armas-
tuse taimet, armastust jumala
ja ligimise vastu, vart vasti kan-
tunde kaotatud nabaduse pärast
võis uus usk eestlastes ellu rut-
suda.

Kui niidid uus usk mitte puht-
eetilisest küljest ei saanud mõji-
da eestlaste ja lürlaste peale, siis
olid ometi alad, mis sundisid
äravõidetuid me uue uie järel

niõtlemat ja teda hindama. Pidi
 jü maarahvas jü kas võitluses sisse-
 tungijate vastu, ühtlasi aga se võitlu-
 ses uue uue vastu, uuele uuele alla
 jääma ja see sundis teda tahtma-
 ta seisukohta võtma uue uue vas-
 tu. Seidus alasiid, kes ristiusu üle-
 oleu endisest uuest selgers vai.

Ristiusu sisse ei võinud maarahva-
 la mitte omaseks saanud olla jum-
 duliku ettevalmistamise tõttu. Loonu-
 likult hinnati ja otsustati siis ristiusu
 üle ka oma endise uue seisukohalt.

Meie teame, et eestlased ja liivala-
 sed naimevad uueuid. Need uuejõu-
 sid nad omale ette, kui nägemataid,
 kuid materjaleid olevusi, kes võid ja
 jõid ja kellele sellegi parast toitu ja joo-
 ai viidi.

See ristiusu jumalad ei oska nad
 seist ette kujutada. Ristiusu jumal
 ei esine neile mitte oaimelise sarnana,

vaid nägemata varnuna, kellel
 olemas oma materia ja kellest ka
 kogu võib valmistada.

Kui liivlased mees Teodorinus oh-
 verdanisel oma jumalalelt nende
 otsest ohvri kohta teada tahavad,
 ning hobune liisakertuisel vassaka
 jalaga üle maha pandud oda astub,
 sellega ohvrit jumalale mitte soo-
 vitavaks tunnistades, siis järeldab kel-
 lest liivlaste tarm, et ristiusuliste
 jumal hobuse seljas istub ja hobu-
 se jalga juhib. Peab hobuse selga juhi-
 kima, et jumal saaks maha kukkuda.
 Nii tehakse ka (I, 10). Süt näeme, et
 ristiusu jumalad materjaleksena
 olevusena mõistetakse, nii et teda
 on võimalik hobuse seljast maha
 pühkida.

Eestlastel olid oma jumalad aeg-
 sed, uueid nad uueadesid. Krooni-
 ka kirjaga ja nägib meile, kuidas nad

ristinuse prester Tarapita kujul
 E. l. vere mäel puruks raiunud. (XXIVs).
 Arvatavasti olid ka liivlastele jumala-
 te kuupid taritud. Sellepärast pidasid
 nad ka seda pää taolist kuju, mille
 sakslased, kes pärast Bertoldi surma
 kodumaale tagasi läksid, Väinö jäe
 ääres ühe puu otsasse olid raienda-
 nud, sakslaste jumalaks. „Madama-
 sid, et neile selle läbi uputas ja hõrgu-
 sed tulevad.“ nende hõrdate rõvalde-
 mizeks saadavad liivlased jõe sak-
 lastele merd mööda järele. (II, 8)

Nürikuine oli eestlaste ja liivlaste vas-
 de jumala riik peale.

Edasi näeme me, et „sakslaste
 sõjariistade võidu puhul instruktiiv-
 selt ära tunti ristiusalst jumala või-
 mu üleolekut paganaate jumalatest.
 Võidurikkalt edasitungiva kultuuriga
 algas paganism seismine uuskavandeni-
 me... Paganaid pantiol seigolasti

omad jumalad ristinuse jumala-
 ga proovi peale, kes kõvem oleks. Sõja-
 riistade otsus, sakslaste parem sõja-
 kunst näis nende jumala kasuks.“
 (H. Gröner - Mit. u. Nachr. l. 228).

A. 1208 juunavast eestlased Beverini,
 ei suuda aga kindlust ära võtta.

Prester, kes kindluses oli, läheb valli-
 le ja kiidab lauldes jumalat, muu-
 sikariistaga laulu saates. Kui eest-
 lased seda kuulavad, jäitavad nad
 kapluse järele ja päriavad lütlaste
 kõõrumi põhjuse üle. Lütlased vas-
 tavad: „Nad olla hiljuti ristiusu vas-
 tu võtnud ja näevad, et jumal neid
 keitseb. Sellepärast on nad rõõmsad
 ja kiidavad Issandat... Eestlased
 teevad ettepaneku rahumeelne võtta.“ (XII. 6)
 Ei tahtnud awata, et eestlased
 preestri lusa märgu või ^{laulu} pärast ole-
 sid piiranuse poolel jätnud. Kõik
 aga nägid nad, et kindlus ära võt-

mine raske on ja keeldusid ka teisest põhjusest, nimelt et ristiusu jumal lätlasti kehtseb. Visti siiski sai piirajatele selgeks, et ristiusu jumalavastu on rohkem seista ja sellepärast jätavad nad piiramise katki.

Viljandi piiramuudel ⁽¹²¹¹⁾ viisivad vael-lased keemendal piiramuude põlval:

"Kas paneite veel vastu ja ei tunnuks meid Loojat?" Eestlased vastavad:

"Meie tunneme küll teie jumala suurema olevat meie jumalatest. Ta on meid võitnud ja pööranud meie vaimu tema austanudele. Sellepärast palume meie eueste peale kaalastada ja armulikult meile ristiusu ise peale panna, nagu liivlastele ja lätlastele." (XV i.)

Siin näeme eestlaste jumalate võitumiproovi sakslaste jumalaga. Proov lõpeb eestlaste jumalate kahjumis, ning võidetud peavad ise tunnistama,

et sakslaste jumal tugevam on.

Liivlaste vastu hakkamisel MK - piiravad sakslased Toreidas Sabrel kinklust. Nad ehitavad piiramuude torni, millele aga tuleb inimene liksab. Sellele on liivlased väga rõõmsad ja soovivad oma jumalatele rovi ja sikkusid. Ometi võetakse riidlus ära ja liivlased peavad nägema, et nende jumalad ei suuda ristiusu jumalaga võistelda, ega ka neid aidata. Ka siin lõpeb proov liivlaste jumalate kahjumis. (XV₄)

Ilma mõji avaldama eestlaste, isearvius saarlaste peale ei või jääda juhtunuid Ratzeburgi piiskopi ja piiskop Teodoriku laevadega. — 9 suurt laeva, millega piiskopid rüües oma saartega Saksamaale taktisõjita, akti torniist Saaremaa randa. Suurte jõududega — loo laeva, mitme sõjalaude jala ja ratsamehiga — ei suuda

saarlased saaklasi vaugi võtta, kuigi
saarlased siin juba kivi poldumise ma-
sinoid tarvitavad. (XIX 5)

Selle oma ettevõtte luktamine üle
jäele mõeldes ja põhjusest sellers otsi-
des, pidi eestlased vihtsti järeldama,
et saaklasi mõni nõrgem vägi kaitses.
Ja kui nad nägid, et neigi looduse jõud
saaklaste poolt olid, — nimelt ajas tunde
põleva puuvirna, millega saaklaste la-
ou taheti põleva süüdata, saarlaste
eneste laevade hulka, — siis võis ~~ka~~
saarlastele ^{küll} selgus saada, et see võim
väga tugev on.

Nel selgemaks saab eestlastele ristiusu
jumala niiolek nende jumalatest Muku
sindluse püramisel. —

A. 1884 piiravad saaklased Muku sind-
lust. Ristiusuliste sõjavägi palub rõvra-
ti ja hüüab Jeesust appi. Ka püüavad
hüüavad oma jumalat Tarapitast appi.

Saaklaste rõõm on suur nende võidu

puhul, kuna aga võidetud eestlased
nutavad ja kaebavad, sest nende jumal
oli vihtinud jumalale alla jäänud. (XXX 4)
Igal pool jäi 1884 eestlaste jumal
saaklaste jumalale alla ja aastate
pikkuses võitlusest kas pidi saama ole-
eestlasi sundima oma jumalate või-
mu armistuse alla võtma.

Kuigi saaklaste jumala vägevust an-
tenti, usuti 1884 ka oma jumala-
te võimu alla. Järgmine püüti-
mine pidi aga eestlastele nende
jumalate võimustuse rõõmuis
kuigi kait silmade ette seadma:

Nas ristiusu preestri raius & ba-
vere maal, saarlaste jumala sünni-
kohal selle jumala-Tarapita - kuigi
püüas. Nähes, et neist mitte veid
välja ei tule, inimestavad eestlased
selle üle ja usuvad enema preestri sõnu. (XXIV 5)
Eestlased näevad, et nende jumal, keda
nad nio maani olid vägevaks pidanud

ja appi hüüdnud, on eluta juur Türr.
Tal ei ole jõudu kätte tasuda ristiusu-
lastele oma teotuse eest, ei ole ka jõudu
aidata omi poolsooideid.

Aratundes, et ristiusu jumal vä-
gavam on ja sellepärast ~~ta~~ aidata suu-
dab, tulevad ka eestlased ta malt
abi otsima. Nii palub eestlane „Cyri-
aanus“ oma „hääd jumalat au-
da, õeldes, et tal siit saadik, halb
jumal“ olnud. Seemni oli ta õnn-
tu olnud kogu oma tegudes, pärast
ristimist saanud ta aga õnnelikus
simeles, noogu ta ise tunnistanud.
(XXIII, 7). — Nagu sellest paistab, loo-
davad eestlased isegi oma hääd väe-
väiru saavutada vägevama ristiusu
jumala kaudu.

Rahu läbi rõõminust juures selkta-
vad sarrased alati, et aimult kuis-
tub õige rahu kindlustab ja „vabas-
sab Teiste rõhaste verllale appumistest.“
(XVII, 4).

Tugevama jumal võis muudugi neile
rahu kindlustada ja lõpetada alalisi
sõdasid. Rahu järel igatsus pidi vist
nüll igal pool maad võtma, sest pikad
sõjad olid kõiki ära tüüdanud.

Tõeline mulje, mis võidetest eest-
lastel tekib, on see, et meie usu jumal
on tugevam, kui nende jumalad. Rist-
iusu jumala poolsooideid on need
võitnud lahingutes ja saanud nende
valitsajateks. Nende jumalad ei suu-
da võitleda ristiusu jumalaga, on pi-
danud igal pool alla jääma. Nad ei suu-
da aidata, seegi et need appi hüükanse.
Nende jumalad on jõuetud, need ei
ole verd, need ei suuda tasuda. Selle-
pärast on kasulikum hoida tugevama
jumala poole. Kasulikuse seduso-
hast väljaminek, oli ristiusu või-
dustele vastavõetav.

Naga elpool nägine ristiti paga-
noid kogu vähest usulise ettevalmis-

tusega, sageldasti aga täiesti ilma
ettevalmistamata. Selle tagajärjel pidi
ristimise toimetuse neile küll mingi-
suguse nõiduslike toimetusega päist-
ma. Nägi ju maarahvas siin vööna
uue preestrid oma ametiriides.
Need rääkisid vööril keelel ja te-
gid seal juures mingisugust toime-
tust. See oli rahvale arusaamata.
Kuid ka ristijad ei andsid oma toi-
metusele maagilist tähendust, sest
muudu ei saaks midagi hulgalist
ristimist seletada. Pihtsetud veega
üle piserdamisega arvati ristimise pa-
ganatele külgel istutated olevat. Rahva-
le oli niisugune väga ülevõetavamine
nõidusena. Tundsid ju ka vanad eest-
lased velle ohverdandist. Nad austasid
allikaid ja jõgesid, ja teatud veega pesi-
mine võis mõnda häda kõrvaldada.
M. J. Eisen kirjutab oma raamatus, Esi-
vanemuhi ohverdamised: „Kõige rohkem

ohverdati vishist allikatele... Needle
võimuses eesis haigusi kaotada, pu-
hastat tuma, aga ka edaspidi haigus-
te eest hoida niikasti inimesi, kui
loomi." (lhek. 60.) — „Nim Pühajäest
jutustab rahvas, et vanasti vanad
tüdrukud täie kuu ajal kummalgel
võl sealt vett võtnud, kaldal olevate
puude otsa roninud ja suud seal vi-
kelnud... Arvatakse, et vikklemine
Pühajõe väga võik halbtuse neist
kaotab." (salomaa lhek. 68).

Ka gu neudest teadetest näeme, kün-
dasid vanad eestlased vee süüju. Kui
müüd ristijad pihtsetud vett seila-
dessa saatsid ja sellega inimesi ja ma-
ja üle uputada käskisid, siis võis rah-
vas seda küll armult oma uue sava-
kohalt nõiduslike toimetusega mõista.

Kuid veel enam. — Pärast Volale
maalinnu äärevõtmist (1227), pi-
htsetud saaklased ilma seelähe

Valjala

alliku, täitsid vaadi (veega), õpetasid algusel vanemaid ja rohkem lugupidavaid, siis ristoid nad teisi - mehi, naised ja poisikesi. Teaxis suur tungimine meeste, naiste ja laste keskel, kes hüüdsid: ristimised ruttu! Glommixust õhtuni (ristiti), nii et peat. riid, keda vahet viis, vahet aenus oli, ristimise toimetaumendest ära väsisid." (XXX, 5).

Nii näeme isegi alliku tarvitamist, mis j. eestlastele tuttav oli. Rahvas tungib abiotsides alliku juurde, et igaüks sellest toimetusest osa võiks saada ja selle läbi võrvaldud saaksid sõja häda.

Kui nüüd ristijad ristimise toimetaumend läbi rahvale nut väge maa-gravelt üles tahtsid ristitada, siis arvasid ristitud sellest väest vastipereviseega lahti saada. Nii näeme ragedaid eestlasi ja liivlasi ära luge-

~~ära~~ nusi risti usast:

Sheinhardile antud lubadust-eennast ristida lasta, ei täida liivlased, ehkki rivist kindlused olid üles ehitatud ja Sheinhard oma lubamise täitnud oli. Need liivlased aga, kes ristitud olid, arvasid, ristimisest, mis nad veega vastu võtnud, Väina jões pereviseega lahti saada. (I, 9).

Bertoldi ajal ristitud liivlased lähevad pärast sõjaväe maalt lahkumist sauna, pesevad ennast, kastavad ennast siis Väina jõkke ja ütlevad: „Shein kõrveldame ristimisega- ja ristimise niigi jõe ve läbi, paneme maha vastuvõetud mehe ja saadame selle kodumainejatele sarrlastele järele.“ (II, 8)

Väinax suure vastuhakkamise ajal 1288 on igal pool ka põhjalik ära luge-mine ristimist. „Nad (eestlased) võtsid tagasi omad naised, keda olid maha jätanud ristimise ajal. Surmutsi kehaol,

mis surmuadadakse olid maetud,
kaevasid nad sealt välja ja põleta-
sid neid lundisel parguuldel viir-
t. Ennast aga, omi maju ja kindlasi
persid nad veega ja puhastasid
lundadega ja katsusid viirvise juha
riitumist endast piirideest täielik-
ult välja ajada." (XXVI, 8).

See eestlaste ja liivlaste toimetus-
viis kinnitab nende vaalelt riiti-
mise peale, kui nõidusele talituse pea-
le. Maagiast väge, mis see läbi saa-
dud, arvatakse veega pesemise ju
puhastamise läbi rõvaldada.

See riituse kuulutaja, preestri, pea-
le vaatavad maa elanikud omalt
paganause seisukohalt. Preester esineb
neile targa, ehk nõiana. Nagu tar-
ga juurde viideti haiguse vastu ~~abi~~
~~abi~~ otsima, nii tuleb ka riituse
preestri poole oma ihuhädasid parau-
dama.

Toreidas tuleb Teodoriku poolt kee-
gi lugupidatud liivlane ja palub, et
selle tema haava parandaks. Selle ar-
stimise üle rääkime juba eelpool
(v. lxx. 9). Siin võime juurde lisada,
et nunga palvetamise arsti ruse
juures abiotsijale paganaale loovusa-
museks võis paista. Loovusamine oli
tuttav arstimise abinõu soome- ja
rahvaste juures. Et haav(aga) para-
nes, siis tõstis see muudugi rahva
keskel nunga vastu lugupidamist.
Ka ühest teisest haigust räägib Lät-
ti Hiindren merle; see palus ka Teodo-
rikult abi. (I, 10). Vastuse olid rahvale
preestrite haige kõigud tuttavad. Nii
pääseb Teodorik just haige kõigu ette-
räändel liivlaste maalt välja. „Ta
istub hobuse selga - alles preestri riides,
pääs raamat ja pühitsetud veri, nagu
takas ta haiget vaatama minna." (I, 12)
Arvestavasti rutsuti preestrid haigete juurde

ehk jätta täpsid nad sinna ise.

Naga paganause tark tuleoruse ennuistas ning temalt oma ilmutustele ja unenägudele seletust otsiti, kui tulla se ristiusu preestri le oma nägemusi seletama.

Kui Albrand Sydegunde" külas predi liivlasi ristima, siis tuli tema juurde öösel üks liivlane naista-permest ja seletas: ta olevat nägemuses liivlaste jumalat näinud, kes talle teatanud, et järgmisel päeval leedulast nägi tuleb. Nemed - liivlased - ei jälge sellepärast roodu tulla.

"Preester sai aru, et see ilmutas raadanaast, viing siigisest ajal teed pumduvad, mida mõõda leedulased võiksid tulla... Hommikul, kui nad midagi sellest ei näinud ega kuulnud, siis liivlaste vaim oli ennuistanud, tulid nad kõik roodu." (I, 14).

Arvatakse seletas preester, kes sermone

sieti oskas hirmutada, et liivlaste vastus asjata, ning nägemusele mingit näostast ei tule anda. Et preestri seletas liivlaste läns ja leedulased mitte ei hirmunud, see pidi muidugi katarat mõji avaldama ebaukslikute liivlaste peale.

Ristiusu preestris nähti aga ka nõida, kelle sõna kuulavad leedulased.

Nii tahavad Toreida liivlased Teodoriki jumalatele ohverdada, sest et tema põldudel oli paremini kasvav, kuna aga nende väljadel vilja seurti sadu ole tõtte harinud oli. (I, 10).

Muuk Teodorik oli teistest lastest ordo liige ja naga teada, olid teistest lastest osavad põllu harijad. Arvatakse kõrvaldas muuk kroavide roodu see oma viljapõldadelt. Paganausuliste liivlastele aga paistis nõidusea munga loomad viljaväli.

Ka eestlased peavad Teodoriku nõiaas ja ütlevad päikesel varjutuse ajal, et

muuk päikse ära sööb. (I. 10).

Meie nägime, et eestlased ja liivlased ristiusu jumalat oma jumalatest tugevamaks pidasid. Loomulikult usuti siis, et õnnistamisel ja needmisel, mis tugevama jumala nimel ette võeti, suurem mõju pidi olema.

A. 1216. manifeest preester Alo brand vastuhakkamist liivlasi, et nad jumalast mitte ära ei pöördunud. Siis saab ka jumal nendega olema ja õnnistama nende sisetulekuid seda võrd rohkem, et neil millestki puudus ei pea olema, kuigi nad kirikule kümnest maksavad. (XV. 4)

Järvalaste naised saajatavad saarlasi, kes neid vaugi olid oinud, kust nad saarlaste abil lahti pööresid.

Nad hüüavad satarlastele: „Lõõgu siud ristiusuliste jumal!“ (XIII, 9) Muidugi lootsid noised, et sellel saajatarel seäravies suu jõud saab olema.

Ka rikkiku tugevust loodavad eestlased ristiusu jumalalt saada. - Nad kuuvad järvalaste rikkumal Hebbel eluralt rikkumal rikkumal, rikkumal rikkumal, ja gavad eestlase vahel ja söövad, et saada selle läbi tugevaks ristiusuliste vastu. (XXVI, 6)

Olguigi, et eestlased ja liivlased olid summi viisil ristitud, ei saa neid selle pärast veel ristiusumesters pidada. Lühiga võrras oli neile uus usk, liiga tundmatad uue usu põhitõed. Inimlasi elasid pagana aja pringid nende keskel edasi, endiselt usuti nõidust, ja puudulikult õpetatud ristiusus paistis neile palju nende eeste nõiduse sarnasena.

Kahtlemata suurt mõju pidi avaldama eestlaste ja liivlaste peale ristiusuliste rõgema kultuur. Ristiusu kirik oli keskajal rõgema kultuuri raad- ja selle loovalilastaja gal pool,

kus ta enneaast maksma paku. Võit-
luses ristsinua toojatega puutuvad
maa päriselanikud esimest korda
lähedalt tolleaegse Ökta. Euroopa
kultuuriga kokku. Muudugi peeli-
ka eudistel kaubanduslistel läbi-
käimistel ja meresõitudel kokku puu-
tumist kõrgema kultuuriga olema,
kuid see kaunis rohkem jätus list
laadi. Järelaste maa tulemisega
seatsuse aga suuremad rahva hul-
gad Öktumaa kultuuriga vastumisi.
Maa pärisrahvas oskab hinnata
paremuse, mis rõõrastel olemas ja
on valmis neid neudelt omavandama.

Nii on liivlased nõus enestele ai-
vest kindlusi ehitada lastuna Loo-
silasse ja Holmi saarele. Meis hard
kutsut Öjamaalt meistrid ja kindlu-
sed ehitatuse üles. (Ic). Maa rahvas
~~võib~~ näeb siia uut ehitusviisi.
Küll tarvitaid ka eestlased ja liivlased

kiire oma vallide kindlustamises,
kuid nad ei oskameid lujja tarvita-
da, nõnda et nende kantsidel kind-
lus püüdas. Niiid näevad neid, kui-
das rõõnad meistrid paremaid ja
rõvemaid kantsi oskavad valmis-
tada, kantsi, mis vaenlased ei suu-
da purustada. Iest kui leedulased ki-
vist kindlustuste ehitamisest kuul-
da said, tahtsid nad kindluse müüre
kõitega Väina jõkke tõmmata. (Ic).
Muudugi ei õnnesta see neil. Liivlaste
juures aga tõstab see sakslaste osku-
se väärust.

Sakslaste võidud lahingutes ja
maalinnade piiramisel on tingitud
neude paremast sõjavarususest
ja rohkem edenenud sõjakunstist.
Peale mõne üksiku võidu ja solu-
semmu (ümber lahing, vasti kanna-
mise algus 1281), peab eestlaste
vägi ^{ühmaka} ~~üks~~ sakslaste eest taganema.

Eestlased, ei tunnust sõjariista-
 tarvitamist, nagu teised rahvad. (XV₃)
 Sakslased oskavad ambu tarvitada,
 kuna maarahvas ainult rebuga
 oskab ümber käia. Piiraniise jumes
 tarvitavad sakslased kivi põlulauu-
 masinaid, ehitavad tornid, siile
 ja siig (Viljandi piiramine 1211 (XV₁),
 Tartu piiramine 1224 (XXVIII₅), sõda mu-
 hulastega 1234 (XX₄) ja mujal), mis aga
 liivlastele ja eestlastele täiesti tund-
 mata on. Rohkem kultuuri-ees-
 lased võidavad maarahva, algugi
 et siit poolt väga vahvasti vastu
 paimakse, nagu kroonika kirjutaja
 sagedasti toonitab.

Eestlased omandavad kergesti kõrge-
 ma kultuuri saavutusi: nad kasuta-
 vad omis vastu hakkamist neid-
 samu sõjariista ja masinaid, mis
 nad näinud sakslaste jumes.

Viljandi kaitsmisel on eestlastel

kahistam.

juba omad amburütid. Ka tarvita-
 vad nad kivi loojumise masinaid.

Läti Hindren jutustab selle üle:

"Neil (sakslasi) ta ristasis väga kuld-
 luses olevad amburütid. Neil (eestlastel)
 oli palju mõõgavendade amburüdi rist-
 usuliste amburüdi vastu ja nad ehitasis
 kivi loojumise masinaid kristlaste
 masinate vastu." (XXVII₂)

Isaariis osavad on saarlased
 sakslaste sõjakunsti omandami-
 su. Nad õpivad sakslaste jumes, kel-
 lele daanlased ühe kivi loojumise ma-
 sina olid kinninud, selle ehitusviisi
 ja tarvitamist. Isaremaale tagasi
 tulles hakkavad nad ne masinaid
 ehitama ja õpetavad teisi. Si piir-
 kavad nad 1211 seitsmetist kümme
 masinaga daanlaste lossi ja hävi-
 tavad selle täiesti ära. Pärast seda
 lähevad nad eestlaste jumele ja õpe-
 tavad neid masinaid ehitama. (XXVI₃₋₄)

Viiuase suure vastuhaakumise puhul a. 1244 kindlustasid eestlased, rõvasti onni maaliumu, ehitasid kivi loojumise masinaid rõikidesse kindlustesse, õpetasid teineteisele kivi loojumise kunsti ja jagasid oma vahel raskearvulised moogavendade auud, mis neid olid ära võtnud. (XXVI 8).

Kuid ka muul ajal pidid maalilikkud ristiusuliste kõrgemat kultuuri märkama. Liivlased pidasid alguses muuk Teodoriku lookaraid viigavälja nõiduseks, kui seal ka sunniti sadude ajal häa viili kasvama. (I, 6).

Pärast pole märkasid nad ristiusu muuga paremat põllupidamist viisi ja võisid sellest mõndagi õppida.

Maalilikkud nägid ristiusuliste kõrgemat kultuuri, nad teadsid ka ristiusu Jumal võitjatega sõdib ja neid aitab. Ristiusu Jumala vägevuse sõval märkasid eestla-

sed ja liivlased, et see Jumal ka tar- kuse poolest nende jumalatest üle käib. See asjaolu võis ka keldetõm- barens alla ristiusule.

Lõpuks võime me küll arvata, et ka kõlblest küljest ristiusu eestlaste ja liivlaste peale oma mõju avaldas. Just see mõju oleks jäänud rõige suurem olema, sest siis oleks ristiusu heitruisel teema õige väärtus olnud, kui oleks suudetud krist- likkude kõlblest ristiusu juures maks- ma panna. Elmise vaatluse põhjal on mul selge, et nii kaugete summi- misjoniga ei jõutud.

Küll tuleb aga meile, et eestlased juba enne ristiusu heitruist õigu- sest oskasid lugu pidada. Maakonda- des olid oma õiguse mõistjad, kes korra vastu eksijaid valjusti hukkle- sid.

Neutsojad selge tasid rahvale, et rist-

usu jumal õiguse jumal on. Ta
keelab ülekohut, vargust ja riisu-
mist, nõuab aga vennaalikkuse lä-
brisaamist teineteisega. Need õigu-
se nõuded pidiid eestlastele ja lüv-
lastele vastuvõetavad olema.

Ka ristiusu kuulutajad valvasid
alguses kõvasti üksteise kõlbluse
järele, ega sallinud ülekohut.

Kui juustab kroonika kirjutaja suu-
re pahameelega ülekohutest nohti-
musest Gottfriedist, kes a. 1207 Forei-
da lüvlaste juures „õigust pööras,
valseid rõhus, ülekohutuid õiguse mõis-
tis ja rüüstuid kurnas.“ – „Täis vi-
ha“ purustavad teised ristiusulased
tema varakasti ja leiavad seal ülekohu-
tust teel omadatud raha. (XI 4)

Kirgumise õiguse austamisel tõstab
lugupidamist ristiusulaste vastu.

Sellepärast soovivad lüvlased neid
eneste üle õiguse mõistjateks ja paluvad

preester Alibranti eneste üle, ka kodan-
likes asjades õigust mõista rist-
lõpete kehvete seadusid mööda. (XI 5)

Lüti Hindrek kirjeldab lüvlasi, kui
äärnusest ülekohutust rahvast. Tga-
nas võtnud omalt ligimeselt või-
muga ta varanduse, kui ta temast
tugevam olnud. (XI 5) See näib küll
liialdus olevat.*) Küll võime aga
arvata, et lüvlased neid varandust
riisusid, kes ristiusku olid vastu
võtnud. Kui neile ristimise juures
seletati, et riisumine keelatud ja
palgid on röövitud varanduskät-
te kätteid saada, seda aga niisid või-
muga ei julge võtta, siis paluvad
nad Alibranti oma ^{üle} asjale lahcu-
dajaks. Alibranti kohustakse ka

*) ka Pabst arvab, et kroonika kirjutaja siin
liialdab. Märkus 6 ad XI 5 kirjutab ta: „Kasvult
~~asjale~~, kroonika kirjutaja ei ole lüvlaste
vastu mitte põrumugi hästaltlik.“

nii väinulikuks kui na ilmalikuks
asjus õigust mõistma. Tema tei-
tis hoolega oma kohustust, vähen-
dades vargust ja riisumist, tagasi
muretses vilekoltuselt ära võetud
varandusi ja liivlastele õiget teed
näidates. See ristiusulaste viis meel-
dis liivlastele esimesel aastal väga,
sest terves kogukonnas olid õiguse-
mõistjateks usaldusväärased ja õigla-
sed mehed. (XV)

Siin näeme juba ristiusu kõlblist
mõju ristitute juures, sest liivlased
ei taha pärast ristimist enam
vägivalla tarvitada. Nad peavad
lugu ristiusu kõlblusest ja õiguse
mõistest, kui näevad, et need kuu-
lubajad selle järel käituvad ja talit-
vad.

See paavsti saadik Villem mõis-
tas õigust ja lahendas meesrahva
omavahelisi tüliarju (XXIX, 4.) Nüüd-

lasi maanitses ta aga ka saunlasi ris-
titute õlgadele mitte liiga raskest koor-
mat panna ning sellega neid ris-
tinuist eemale peletada, vaid neile
„kerge Issanda rüü“ peale panna
ja neid õpetada ristiusu salaku-
stle. (XXIX, 3)

Ristiusu kõlblist mõju, mis oma
algiajand oli välja ajanud, võidi
arvult siis süvendada, kui sellers
kõlblist eeskuju ja abinõusid tar-
vitati.

See peidiwad need isikud, kes jü algselt
saadik olid ristiusu vastu võtnud
ja sellist vaukumata kiruipidasis,
laiemate rahvakohtide peale oma
kõlblist mõju avaldama, — isä-
mis pul siis, kui nad ise rahva
juhid olid.

Sünlaste vanemast Kaupost tea-
me, et teda paraku ristiti. (v. l. 10)
Tema jääb kindlaks ristiusule kuni

surmani, kuniigi teinud vahet oma
suguvendade poolt kannatada
tuli. Nii peab ta 1206 liivlaste
tagasiuamuse ^{eeft} Riiga põgenema ja
seal varjuma. (Xio) Vastu kan-
nuni puhul 1212 lubas Kaupo
liivlaste eest küll kosta, kuid sele-
tab, „et ta iialgi ristiusku maha
ei jäta, ^{„(XII, 3)“} sest ta oli,“ pärast Roomast
tagasitulekut väga usklikuks ja
kindlaks muutunud. (Xio.)

Aastal 1206 sumivad liivlased
kahte oma ristitud suguvenda, Hy-
raunust ja Layanust ^{senest} ristiusust lah-
tiütlemale. Kui need seda mitte ei tee,
vaid koguni selle vastu nimittavad,
et ristiusk neile armusaks on saanud,
kõnivad liivlased nad lõhki. (Xs)

See asi oli, et mõned paremad
rahva seast usust vakkunudalt
kinni pidasid, teised aga enneni
pühariika surma valisid, kui end

ristiusust lakti ütleid, surma
minnes aga ristiusu jumalat rist-
stid, pidi nii mõnegi liivlase järele mõt-
lemisele suudima. Nii mõnigi pi-
di arvamiselt tulema, et miks uus
nii suuri väärtusi on, mis sumi-
vad mahajätuna oma endised
kaaslast, sumivad isegi oma elu
ohverdama, ilma et sellest kahju tun-
tasse.

Kahtlemata olens teistest usguse mis-
joni viisi juures ristiusu kõlbline
mõju maarahva keskel enam väh-
tavale tulnud. — Meie nägime sel-
pool, et Meinhardi usulisel misjoni-
tööl tagajärjed ei puudunud, nä-
gime ka, et maarahvas vastuvõt-
lik oli häale. Kui aga ristiusu
kannutajad ise neist jätuvõõridest,
mis nad ülesseadsid, kinni ei pide-
nud, vaid neudele vastuosa toi-
metasid, siis võis see armult halba

mõju ristitute peale avaldada.
ja kui pärast Alobrandi õiglast
kohtu mõistmist õiguse mõistusi-
pe maal rükkostuste isikute kätte
usaldati, kes „rohke hümne pärast“
kogu maal ainnult õiglusest keit-
susi, ^(XV) siis löigati sellega ristiusu kõlb-
lisel mõjul juured alt ära.

Aastal 1212 sahtuvad lätlased mõõ-
gavendadega tülli põldude ja mesi-
puude pärast. Et nad rahuldavat
lakendamist ei leia, siis astuvad ühes
neudega ka liivalased saaslasti vastu
välja, ja süüdistavad mõõgavendi
paljus küsimustes. ^(XVI) Vihastati olis
mõõgavennad ka nende rükkostust
teinud. — Idasi kuulume ristiusu
pühul Jaani ja Riia preestrite omavahelistest sõldest.

Kõik see mõjus segavalt risti-
usu kõlbluse edendamisele.

Kui eestlased ja liivalased ristiusu

jumalat, kui tarkuse ja tugevuse
jumalat kiidasi, kuigi neil eeldused
ei püüdnud ristiusu kõlbluse oma-
damiseks, siiski ei pääse ristiusu
omal puhtal kujul nende juures
mõtle mõjule. Arjoni viis ja rahi-
va allahetamine tõi suurega korda,
et ristiusu peale, kui suured peale
vaadati. Ristiusu muudatuste halb
eesmõju halvasti aga ristiusu kõlblist
mõju ristitute juures. Ilma uulise
ettevalmistuse ^{ristiusu} vastu võetud suhte
ristiusumeste juures elavad pealis-
kaudse ristiusu tundmise rõval
endised paganuse praigid aasta-
sadae jooksul edasi.

Aukimatoö 370263

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 01067704 7